

First International Conference on CDA (2004-Valencia)

Dit d'una altra manera (i altres canvis per l'estil) *

Vicent Salvador
Universitat Jaume I (UJI), Castelló
vsalvado@fil.uji.es

Resum

Des del marc dels estudis sobre la variació funcional i l'estil es proposa una revisió d'alguns instruments lingüístics que poden constituir una contribució al programa de l'Anàlisi Crítica del Discurs, amb una incidència especial en la reformulació (en un sentit ampli del terme), tot esbossant una sistematització de les estructures i els processos on es palesa el joc entre equivalències semàntiques (relatives) i diferències cognitives i comunicatives. Es presenta, així mateix, una mostra analítica a partir de discursos en diverses llengües (català, espanyol, francès) corresponents a reportatges periodístics, pràctiques de divulgació socio sanitària, instruccions per als immigrants, documents eclesiàstics de tipus pastoral i rodes de premsa protagonitzades per personatges de la política espanyola actual.

Paraules clau:

variació funcional, estil, reformulació, mitjans de comunicació

(*) Treball realitzat dins el projecte associat a la xarxa d'excel·lència europea TRAMICTEK. El text respon, amb gran fidelitat, a l'exposició oral presentada al congrés. Una versió més extensa i documentada apareixerà dins el volum *Discursos i ideologia* (V. Salvador ed.), València, ed. Tres i Quatre. D'altra banda vull agrair a Dominique Maingueneau els seus valuosos suggeriments sobre la temàtica i el plantejament d'aquest treball.

Dit d'una altra manera: la Història de la Filosofia és aquell capítol de la Història de la Literatura on s'arraconen els grans llibres il·legibles.
(Aforisme de Joan Fuster)

Introducció

L'aforisme del pensador valencià Joan Fuster pot funcionar com a lema i motiu introductori d'aquestes reflexions. La ironia de l'autor, en efecte, fa que el discurs del seu microtext s'iniciï amb una expressió que s'autopresenta com a equivalent d'una altra –una altra expressió, absent ací, que el lector hauria d'evocar o imaginar, una expressió que l'aforisme sembla reformular com una via alternativa de dir la mateixa cosa. La ficció fusteriana desferma la il·lusió que la variació del discurs –els *exercicis d'estil*– operen sobre la base estable de una invariant subjacent que fa equivalents uns enunciats diversos. En efecte, l'aforisme citat escenifica, no sense ironia, la reformulació parafràstica d'alguna altra expressió: l'enunciat consisteix en un terme B que es presenta com a mera variació d'un terme A, absent del camp de visió. El *quid* de la qüestió consisteix en la invariància semàntica que s'hi postula entre enunciats, com una quimera o una fal·làcia o un efecte de sentit.

Els canvis de tipus estilístic, o pragmaestilístic, manifesten sovint la tensió entre unes (relatives) equivalències semàntiques i unes diferències cognitives i/o comunicatives. Aquest serà en substància el tema de la meua intervenció: l'examen de la dinàmica de la variació entre equivalències i diferències i la seua productivitat discursiva des del punt de vista dels valors posats en joc –uns valors l'estudi dels quals és rellevant sens dubte per a una perspectiva crítica. Cal dir, això sí, que es tracta d'una intervenció que no està feta des del marc de l'Anàlisi Crítica del Discurs *stricto sensu* (Wodak & Meyer eds., 2003). Però també és cert que pretén dialogar amb aquest marc des de les coordenades d'un estudi de la variació lingüística funcional que situa en el punt de mira els desequilibris de poder i l'increment de la *consciència crítica del llenguatge*, al voltant de les nocions de “crítica”, “ideologia” i poder” I sense oblidar el compromís personal amb una llengua minoritzada com és el català i amb els conflictes i

les tensions sociopolítiques que es produeixen en el context valencià en concret.

Cal dir també que, dins de l'ACD, que aposta per integrar aportacions d'altres enfocaments dels estudis discursius, hi ha una tradició que examina els recursos lingüístics amb què ha d'operar l'analista. Probablement serà útil realitzar una contribució a la teorització sobre les estructures lingüístiques de què disposa l'estudiós per a una anàlisi *fina* d'aquests recursos, ja que la consideració d'aquestes estructures i dels processos en què operen no pot consistir en una mera acumulació de marcadors i variables en un repertori inconnex, sinó que haurà de tendir a una certa sistematicitat i capitalitzar els avanços produïts en la pragmàtica i en diversos capítols dels estudis de caràcter més lingüístic sobre el text i el discurs.

No sembla difícil, doncs, una connexió profitosa entre ambdues perspectives, sobretot si es pren en consideració la noció de *model contextual* . En efecte, per a Van Dijk, la teorització sobre el discurs i la ideologia ha donar compte d'uns models contextuais d'ordre interpretatiu que tindrien existència en tant que representacions mentals mitjançant les quals els parlants, en un àmbit lingüísticocultural concret, determinen moltes de les propietats de la producció i la recepció dels discursos. Entre aquestes propietats dels discursos ocupen un lloc destacat les tries estilístiques, que no responen a la variació lliure, entesa com desproveïda de sistematicitat i de rellevància, ni tampoc a la mera voluntat d'ornament literari mancat de significació. Des d'aquesta perspectiva, l'estil hauria de ser considerat com un conjunt de propietats formals del discurs que són funció dels models contextuais (Van Dijk 2001). Hi ha una sèrie de corol·laris d'aquest plantejament que afavoreixen la connexió entre les dues perspectives esmentades, si no ens recloem en una visió ahistòrica, individualista i desideologitzada de l'estil com a mera manifestació "expressiva" d'una personalitat individual. Des del punt de vista de l'anàlisi crítica, aquests models contextuais que guien les tries estilístiques dels parlants són interpretacions subjectives de les propietats dels contextos i de la seva tipologia, i estan evidentment sotmesos a un control ideològic. En aquest sentit, doncs, l'estil esdevé una de les manifestacions més evidents de la ideologia, una representació d'aquesta i un factor determinant en la seva reproducció social (Van Dijk 1999).

Anàlisis

Periodisme i ciència: el furor de viure

Procediré ara a la presentació d'algunes mostres analítiques, tot començant per un text extret de *Le Monde* 2 (número 6, abril de 2001), d'un reportatge dedicat a un descobriment medicofarmacèutic en vies de comercialització que promet el ralentiment de l'envelliment en les persones gràcies a una hormona rejuenidora.

Figura 1.

Figura 2.

El reportatge ocupa la portada de la revista, amb la fotografia d'una bella dama de 71 anys i els titulars següents: «DHEA. La fureur de vivre. Enquête sur les cobayes de l'antiage. Ils ont testé la DHEA, la 'pilule de la jeunesse'» (“DHEA. El furor de viure. Investigació sobre els cobais de l'antiedat, que han provat la DHEA, la 'píndola de la joventut’”). En l’interior, l’article amb un titular “DHEA” (en grans lletres de color roig) i en minúscules i tinta negra “lettres de jeunesse” (lletres/cartes de joventut). El reportatge, profusament il·lustrat amb fotografies d’aquests cobais humans que s’han ofert a provar els efectes de la píndola, presenta fragments dels testimoniatges d’aquestes persones, una breu columna lateral amb la biografia de l’inventor i una altra

amb referències explicatives que contextualitzen el descobriment científic i inclouen, entre altres informacions, la denominació completa d'aquesta substància: “Le SDHEA (sulfate de déhydroépiandrostérone) est une substance produite par l'organisme humain...” (El SDHEA, sulfat de deshidroepiandrosterona, és una substància produïda per l'organisme humà). Aquesta breu columna continua amb sintaxi i lèxic acadèmics, i amb una sèrie d'expressions que contenen terminologia especialitzada, a tall de glossari. Es tracta sens dubte d'una de les interfícies de negociació entre el gènere periodístic predominant al text (citacions en estil directe, expressions metafòriques i col·loquials, notes biogràfiques, etc.) i un discurs científic modulad en clau d'alta divulgació. L'efecte de conjunt és d'una notable heterogeneïtat textual.

Però convé detenir-nos especialment en la variada gamma de referències al producte i als seus efectes sobre les persones, unes referències que van des del terme científic propi fins a denominacions clarament figuratives, tot passant per unes sigles que hi apareixen tipogràficament mot destacades. D'altra banda, en la presentació periodística dels efectes del producte, s'activen nombroses referències semiòtiques que remetent a tòpics acompanyants propis de l'imaginari de la nostra cultura, com ara són: “les cobayes de l'anti-âge” (els cobais de l'antiedat); “A la recherche de l'éternelle jeunesse” (a la cerca de l'eterna joventut); “la pilule de la jeunesse” (la píndola de la joventut); “pilule miracle” (píndola miraculosa); “la fureur de vivre” (el furor de viure), etc. D'aquesta manera, el vocable “cobais” mobilitza immediatament la representació sociocognitiva del laboratori, de l'experimentació amb animals. I, per tant, les persones que se sotmeten voluntàriament a la prova se'ns presenten sota l'angle del risc assumit com a preu del remei tan desitjat, en pro dels interessos de la humanitat. Pel que fa a “la pilule de la jeunesse” evoca els elixirs màgics tradicionals, però també una altra “pilule”: la píndola anticonceptiva com a avanç en l'alliberament de la condició femenina. No cal comentar la referència religiosa continguda a “miracle”. Per un altre costat, el mite fàustic de l'eterna joventut trau el cap en certes expressions, i fins i tot se'l pot percebre filtrat pel patró del títol de l'obra magna de Proust (*À la recherche du temps perdu*), que hi aporta les connotacions del paradís perdut, revisitat i recobrat per la cultura. Finalment, el sintagma que protagonitza la portada, “la fureur de vivre”, combina la idea de viure amb una sèrie de tòpics associats amb el mot “furor”:

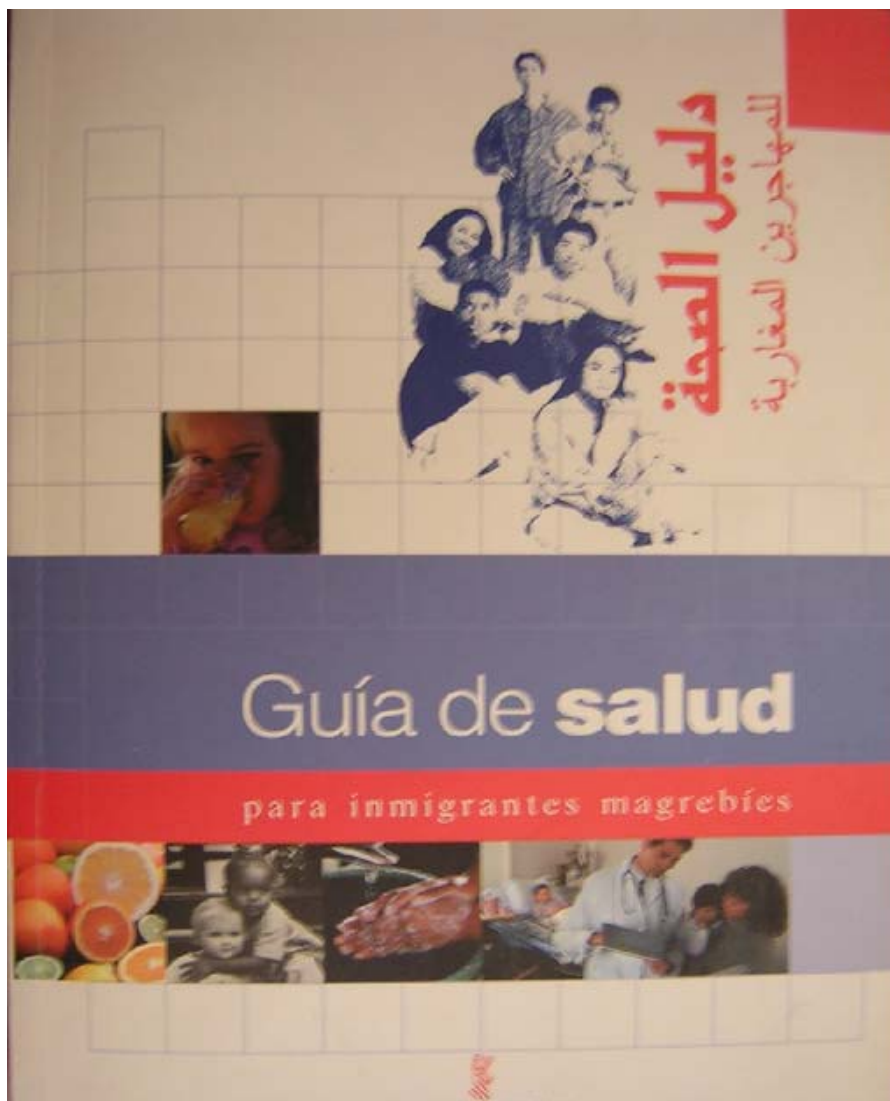
desmesura, follia, còlera; però també: intensitat, alliberament o fins i tot un cert sentit de la possessió de l'individu per part de la divinitat. Algunes d'aquestes representacions associades a "furor" inscriuen en aquesta estructura lèxica un punt de vista axiològic de tipus disfòric; ara bé, en la combinació amb la idea de "viure", essencialment eufòrica, es produeix una col·lisió de perspectives valoratives que sens dubte es decanta finalment per la percepció positiva, d'intensitat, i això malgrat que no deixa de resultar sorprenent l'ús de la idea de furor en relació amb l'activitat científica, que prototípicament s'associa amb la racionalitat i el mètode.

Al capdavall, entre la manera científica de parlar d'aquesta substància i la via noticiosa i soterradament publicitària que el *magazine* adopta, es produeix una poderosa reconversió, un fenomen de transdiscursivització, en els límits d'una mateixa llengua. Hem vist com s'hi encavalquen – o s'hibriditzen- els gèneres (reportatge, biografia, notes de divulgació científica), els registres (acadèmic, periodístic, fins i tot literari) i els tipus d'unitats lèxiques (termes especialitzats i mots ordinaris). Aquesta imbricació esdevé una interacció dinàmica en el gresol textual. Els tecnicismes i les al·lusions al mite del progrés indefinit constitueixen la contribució del prestigi idealitzador que la ciència posseeix. De l'altre cantó, la representació sociocognitiva i socioretòrica dels efectes del producte activen les remissions a un ampli ventall de tòpics culturals vinculats a les unitats lèxiques i a algunes de les seues combinacions més automatitzades com a col·locacions. Certament, en la representació mitològica del fenomen es pot intuir una punta de temor: l'ombra de la mala consciència, de la culpa social pel desafiament prometeic als déus, la sensació del pecat de supèrbia humana originari en l'espècie, tal com l'encarnen diverses faules de la literatura i del cinema, començant per la cèlebre criatura de Mary Shelley. En això consisteix el furor de viure. Però, en l'altre platet de la balança, i com a mostra de la duplicitat contradictòria de valoracions que sol acompanyar la percepció social dels avanços científics, trobem el fet decisiu que aquest és un furor legitimat en el fons per una mena de deure biològic irrenunciable.

Exemples de divulgació sociosanitària

Aquest ha estat un cas de *transdiscursivització* que no duu associat el canvi de llengua, sinó tan sols una *recontextualització* del discurs científic en un mitjà de comunicació informatiu (Chouliaraki & Fairclough, 1999; Fairclough, 2003). Ara passem a un altre tipus, el dels processos *intradiscursius*, que es realitzen a l'interior d'un mateix text o unitat discursiva.

Figura 3.

L'exemple que ara ens ocuparà és un opuscle publicat l'any 2000 per la Conselleria de Sanitat de la Comunitat Valenciana, en versió bilingüe espanyol/àrab, amb el títol *Guía de salud para inmigrantes magrebíes*. Tot i ser un cas de versió doble, i per tant de reformulació *interlingüística*, ens limitarem a comentar el text en espanyol. La publicació va alçar en el seu moment una allau de protestes, va ser criticada per la qualitat de la traducció àrab, va ser titllada de racista i finalment va ser retirada de la circulació, fins al punt que només ha estat possible consultar-la gràcies a la gentilesa de l'organització "Valencia Acoge", que en va conservar un exemplar, sense entrar ara en l'anàlisi detallada del text. De fet, és un paradigma de maldestresa divulgadora: per la confusió entre sabers teòrics i procedimentals, per la projecció d'una imatge infantil i inculta dels destinataris (per exemple, s'indica que cal llavar-se les mans als membres d'un poble que té una cultura multiseular de les ablucions higièniques i rituals), per la ignorància dels costums i creences (referències als embotits, presumiblement de porc), i per la confusió de registres, que oscil·la entre el més encarcerat dels antics manuals d'urbanitat escolar fins al to més col·loquial que correspon a una certa *conversacionalització* del discurs i una estratègia del que Fairclough (1992) ha anomenat "*synthetic personalisation*" (tendència a la conversacionalització del discurs institucional i aplicació d'una calculada estratègia de persuasió i màrqueting). Una mostra d'aquest tret és el canvi sobtat que es produeix en el tractament de cortesia al destinatari evocat. Així, el text parla habitualment en impersonal o s'adreça al lector amb el tractament de vostè, però vet ací que en les pàgines dedicades a l'educació sexual, on majoritàriament el destinatari és evocat com a femení (col·locació del DIU, etc.), es canvia al tuteig per a retornar, en acabar la presentació d'aquesta temàtica, al tractament de vostè. Òbviament, el canvi que crea una fractura tonal en el discurs no pot justificar-se per la temàtica tractada, especialment si pensem que la situació comunicativa no correspon a un nivell d'interacció personal d'un professional de la salut amb els pacients sinó a una guia institucional destinada a ser llegida en la distància. L'opció alternativa d'anàlisi, és a dir, pensar que la causa del canvi és el fet d'adreçar la major part d'aquests consells a la dona, menaria fàcilment a la conclusió que s'hi palesen prejudicis sexistes.

Amb aquestes reflexions hem entrat a la zona dels processos *intradiscursius*

monolingües, és a dir, les reformulacions dins el mateix text, on l'àmbit de la divulgació del coneixement especialitzat ens proveirà d'un bon exemplari. Aquest és un terreny particularment propici a les reformulacions interdiscursives que expliciten el significat d'uns termes tècnics de manera més assequible, i sovint amb components metafòrics:

(1) En una primera part, després d'una visió general del problema, s'exposen d'una forma totalment actualitzada les darreres teories per a explicar la malignització cel·lular: aquell fenomen que fa que unes cèl·lules ja madures i especialitzades facen 'marxa enrere' i es tornen immadures i indiferenciades, començant a reproduir-se de forma anàrquica." (*Mètode. Revista de difusió de la investigació*, núm. 28, p. 63)

A l'exemple (1) el terme "malignització" és definit d'un amañera més entenedora –i metafòrica- per al públic d'aquesta publicació de divulgació universitària. Però les pràctiques divulgatives comporten no sols la reformulació verbal sinó també uns importants processos de recontextualització. I s'ha de dir, ni que siga de passada, que s'han analitzat casos de mediació molt interessants com ara la interacció conversacional entre els especialistes i els periodistes que haurien de produir posteriorment el discurs divulgatiu (Ciapuscio, 2003).

Però veurem ara un altre exemple pres de les pràctiques de divulgació sociosanitària. En primer lloc, cal dir que aquest àmbit (medicina preventiva, educació per a la salut, etc.) conté certes característiques específiques respecte als altres discursos de tipus divulgatiu. D'entrada, perquè la comunicació hi ha de ser fortament bidireccional (els pacients han de comunicar al professional les seues pròpies percepcions de la malaltia, del funcionament del seu cos, del dolor, percepcions que no són fàcils de verbalitzar). D'altra banda, hi ha el fet que les malalties van sovint associades a sensacions de culpa o, si més no de vergonya. Tot això força un treball de recontextualització decisiu entre el discurs medicocientífic i el de la relació amb els pacients. Així, per exemple, una operació cabdal és sovint la de *desculpabilitzar*, com veiem en la manera com s'inicia un web sobre la sarna (<http://www.aad.org/pamphlets>), tot insistint en que el contagi no depèn necessàriament de la higiene personal de la persona afectada:

(2) Remember, although you may be disturbed at the thought of bugs, scabies is not reflection of your personal cleanliness.

Òbviament, l'eliminació o la reducció dels sentiments de vergonya és condició prèvia per a una percepció racional de la malaltia, sense prejudicis ideològics i sense por a la identificació dels símptomes. No cal dir que en el cas de la SIDA tots aquests sentiments i prevencions socials són de cabdal importància, atesa la construcció de la malaltia tal com predomina en l'imaginari social.

El tràfec socioterminològic

El cas que ara comentaré, de manera mol succinta, és el d'un glossari sobre la SIDA publicat recentment per la Generalitat de Catalunya en suport llibre i també en versió electrònica situada en Internet (Xavier Moral, *Glossari bàsic per a persones afectades per l'HIV/SIDA*, 2002, en català, amb taules d'equivalències a l'espanyol, francès i anglès: <http://www.gencat.net/sanitat>). Es tracta sens dubte d'un bon objecte d'estudi socioterminològic, per l'interès que presenta el text com a mostra d'una nova concepció dels glossaris que té en compte una sèrie d'unitats lingüístiques en procés de terminologització. Al capdavant, un glossari no és sinó el lloc de la reformulació del discurs especialitzat o de les seues unitats lèxiques. El seu paper és del d'interfície o espai de negociació entre comunitats sociodiscursives diferents, en aquest cas, els especialistes de la salut i els pacients o altres tipus d'usuaris interessats pel tema però aliens a la comunitat d'especialistes. Ara bé, en aquest cas la negociació palesa molt a la clara la seua bidireccionalitat. D'un costat, hi ha la definició de termes biomèdics generalment opacs per als no especialitzats, com ara "caquèxia", "interferó", "lipodistròfia", "lipomatosi", "limfoma", "sarcoma de Kaposi", etc. Hi ha també uns altres termes que assoleixen una certa transparència per la via de motivació semàntica, sovint de tipus metafòric, com ara: "teràpia de rescat", "virus salvatge", o bé són paraules en vies de terminologització per especialització semàntica: "debutant", "naïf", "prevalença", "primera línia de tractament", "santuari", "depressió", "portador", "tolerància", "ús compassiu". Vegem, com a exemple, la reformulació/definició de "Santuari": "Teixit o òrgan en què l'HIV es manté fora de l'abast de l'acció dels fàrmacs per manca d'afluència en els nivells plasmàtic. També se'n diu reservori. El cervell i els testicles són santuaris per a l'HIV". Anem entrant així en una zona de

penombra on la distància entre els termes tècnics i els mots ordinaris s'acurta.

Hi ha, a més, un altre grup d'unitats lèxiques repertoriades, mots o expressions fraseològiques que han adquirit, dins de les pràctiques sociosanitàries relacionades amb aquesta malaltia, una profunda rellevància i que, per això mateix, havien de ser incloses en un repertori terminogràfic d'utilitat pública, mitjançant un treball de recontextualització que consisteix bàsicament en allò que podríem designar com especialització pragmàtica. Per exemple: “acompanyant”, “pràctica de risc”, “malaltia de transmissió sexual”, “pensió no contributiva”, “supervivent de llarga durada”, “suport emocional”. Són expressions del discurs ordinari de les quals s'ha *apropiat* el discurs tècnic i que han estat recontextualitzades com a unitats terminològiques (i que, al seu torn, són reformulades per definició en el text del glossari). Encara trobem una altra categoria en el repertori comentat: certs mots col·loquials, sovint de caràcter disfemic, que accedeixen a aquest glossari (contra el que és habitual, no només en la terminografia sinó fins i tot en la lexicografia general) com a maneres més comunes socialment de denominar determinades parts anatòmiques o pràctiques sexuals rellevants pel que fa a la transmissió del virus. Ací el procediment de la reformulació sembla invertir-se d'alguna manera, ja que l'expressió referencial es una expressió col·loquial, reverbalitzada d'una manera més culta per l'*expressió de tractament*. Una sola mostra: el mot “palla”, en el seu sentit sexual, és definit com una “estimulació manual de l'òrgan genital d'un mateix o d'una parella per a la consecució del orgasme sense coit” i assimilat explícitament al cultisme “masturbació” i a expressions col·loquials equivalents en altres llengües com ara “hand job” (anglès) o “branlette” (francès). Certament, pensem que els col·loquialismes referents al sexe reclamen, com més va més, un accés als glossaris com a garantia d'intel·ligibilitat per part dels usuaris, com a via d'identificació explícita i d'establiment de correspondències interlingüístiques. Ens trobem ací a l'extrem de l'apropiació del discurs col·loquial pel discurs terminogràfic de certes especialitzacions, amb les consegüents operacions de recontextualització.

Pastoral i ideologia

Examinem ara un text recent de la Conferència Episcopal Espanyola, “Directorio de la Pastoral Familiar de la Iglesia en España”(21-novembre-2003: <http://www.conferenciaepiscopal.es/documentos/Conferencia/PastoralFamiliar>), que ha estat en el moment de la seua publicació fortament polèmic, molt en especial pel fet que presentava la violència domèstica, que tanta alarma social desperta, com el “fruit amarg” d’una suposada revolució sexual viscuda per la societat espanyola contemporània: és clar que la presentació d’un fenomen com a causa de l’altre resulta *naturalitzada* pel joc metafòric, però continua absolutament mancada de justificació, com és freqüent en aquest àmbit de la causalitat, tan propici a les manipulacions discursives. El text, que en principi s’adscriu a un gènere pastoral, adopta un to polèmic i condemnatori molt evident. Una mostra del lèxic disfòric emprat per caracteritzar els partidaris d’aquesta “revolució sexual” culpabilitzada (i que el text vol “desemmascarar”) ho fa ben palés: “estallido”, “fracasada”, “infundado”, “limitado”, “pernicioso”, “dramas”, “farisaica”, “traumático”, “alarmante”, desavenencias, desastrosa, lobbies homosexuales, infeccionados, “catastrófico desierto o invierno demográfico”, “injusta imposición”, “oculta intención”, “gravedad”, “ambigüedades”, “ceguera”, “presión ideológica sistemática”, “carácter perverso de esta libertad individualista”, “debilidad moral”, “endeble”, “deseos ciegos”. Enfront d’aquest tractament, la postura representada per la Conferència Episcopal és caracteritzada amb un lèxic de to plenament eufòric: “misión divina”, “tesoro de gracia”, “custodiar”, “testimonio”, “comunidad eclesial”, “gran familia”, “la verdad del amor”. Com a estratègia pròpia de la polèmica, la veu enunciativa es distancia de les categories postulades pel discurs del contrari i el transtextualitza per al·lusions amb una modalització distanciadora i escèptica, on l’enunciador no assumeix la responsabilitat de l’enunciat o de la denominació: “la denominada ‘ideología del género’”; “los grupos homosexuales y sus pretendidos derechos”; “pretendidos ‘modelos familiares alternativos’”; “una especie de ‘familia a la carta’”; “una pretendida ‘neutralidad moral’”.

Però vull exemplificar amb aquest text, de manera molt específica, un recurs

d'estil molt singular: un determinat tipus d'*anàfora* que dóna gran rendiment per a l'anàlisi crítica. Ben mirat, caldria allargar molt el concepte de reformulació per incloure-hi l'anàfora lèxica, però, en el fons, l'anaforització, quan no consisteix només en una repetició literal o en una pronominalització de l'antecedent, no deixa de ser una altra forma de dir les coses d'una altra manera, és a dir, de jugar el joc d'entretreure l'equivalència amb la diferència. De fet, en presentar un contingut o un referent com a recuperació d'un antecedent ja exposat, les anàfores permeten beneficiar-se de la il·lusió de repetició, del *déjà dit*, mentre que alhora estan introduint subreptíciament un contingut cognitiu o comunicatiu nou. Així s'esdevé amb l'anomenada *anaphore infidèle* (recuperació de la referència a l'antecedent per mitjà d'una nova unitat lèxica) o amb l'anàfora associativa (sovint la representació d'un element que evoca el conjunt d'un marc cognitiu del qual forma part). Ací, però insistiré en una altre tipus d'anàfora: la que es conforma per mitjà d'una nominalització semàntica (metàfora gramatical nominalitzadora) que, en el procés de logogènesi textual, recupera uns continguts expressats prèviament en forma no nominal. Si les metàfores gramaticals nominalitzadores són un mitjà importantíssim d'entificació i un poderós instrument de configuració de punts de vista o de biaixos sociocognitius, quan aquestes expressions nominalitzadores recuperen un contingut anteriorment exposat en el text, el seu valor metadiscursiu tendeix a fer-se palès i pot contribuir a naturalitzar una percepció fortament esbiaixada valent-se del benefici de la pressuposició de represa neutra d'allò prèviament dit.

Pel que fa a aquest ús de l'anàfora nominalitzadora, en presentaré dos fragments del text episcopal que estem comentant, que il·lustren aquesta estratègia discursiva consistent a presentar com a repetició, i per tant amb un caràcter més de pressuposat que d'exposat, una reformulació de continguts que comporta un esbiaixament valoratiu molt notable, en la línia del que hem vist adés sobre el conjunt del document. Vegeu els fragments reproduïts a (3) i (4), on he marcat amb negreta les expressions que realitzen la represa anafòrica (mentre que les cursives procedeixen de l'original):

- (3) Los obispos ya hemos denunciado **estas graves ambigüedades** de la cultura dominante en la Instrucción Pastoral sobre la Familia y la Vida. Pero, por su importancia, hemos de recordarlas aquí en sus líneas fundamentales. **Esta ceguera**, ante la importancia social de **este problema** se debe ante todo

a la extensiónde la idea de que el matrimonio es algo meramente *privado*, enteramente al arbitrio de los individuos.

(4) En especial, se ha de criticar lo endeble de la interpretación del juicio moral de un modo meramente emotivista, esto es, que que valora algo como bueno o malo sólo por la impresión emocional que le causa. **Esta concepción** debilita profundamente la capacidad del hombre para construir su propia existencia porque otorga la dirección de su vida al estado de ánimo del momento, y se vuelve incapaz de dar razón del mismo. **Este primado operativo del impulso emocional en el interior del hombre *sin otra dirección que su misma intensidad*** trae consigo un profundo *temor al futuro y a todo compromiso* perdurable. Es **la contradicción** que vive un hombre cuando se guía sólo por sus deseos ciegos, sin ver el orden de los mismos, ni la verdad del amor que los fundamenta.

Un president davant la premsa

Passem ara a un procés diferent, que correspon a *heteroreformulacions intradiscursives*, on un interlocutor reformula les paraules de l'altre. Sabem que aquestes heteroreformulacions intradiscursives són freqüents en situacions com la parla en eco del la interacció conversacional o diverses situacions de l'ensenyament o de la relació metge/pacient. Però ací es tracta de casos que presenten una forta tensió dialèctica entre els interlocutors, en el context de dues compareixences de premsa del president en funcions del govern espanyol els dies immediatament posteriors a l'atemptat de l'11M. En la primera (5), es tracta d'una compareixença posterior en una setmana a la cita electoral.

(5)

PERIODISTA: ¿usted cree que hubiera sido diferente el resultado electoral si: si se hubiese demostrado al final que era ETA el autor del atentado?

SR. AZNAR: ¿qué está diciendo? ¿que hay terrorismos buenos y terrorismos malos?

PERIODISTA: No, simplemente pregunto =si usted ha valorado: =

SR. AZNAR: =es que es que= es que de esa pregunta solamente se puede deducir esa conclusión

(Declaracions 22-març-2004)

El periodista, en aquest exemple, planteja una pregunta sobre la possibilitat d'una relació causal entre la identificació dels autors de l'atemptat i el resultat electoral en la opinió, que se sol·licita, el president en funcions. La resposta del senyor Aznar, que

considera hostil la pregunta i s'hi sent incòmode, consisteix en una interrogació que modalitza lleugerament allò que sens dubte resulta una sobreinterpretació, clarament esbiaixada, del sentit de les paraules del periodista. Aquest protesta per la sobreinterpretació, però després d'una seqüència d'encavalcament sostingut, el president en funcions li arravata el torn de parla per asseverar justificatòriament (“es que”) que la seua interpretació és l'única admissible. Òbviament, l'heteroreformulació és ací abusiva: una pràctica d'exercici de desequilibri de poder discursiu que permet respondre a una demanda d'informació amb una altra pregunta, mitjançant la qual es vehiculen unes deduccions esbiaixades sobre el pensament del periodista. La introducció automàtica d'una referència lèxica al terrorisme o la imposició del torn de parla són indicis que operen també en aquesta mateixa direcció.

L'altre exemple està pres d'unes declaracions anteriors, produïdes en roda de premsa l'endemà de la data de l'atemptat. La tensió de l'ambient és alta, com a conseqüència de la reacció anímica de la societat espanyola a l'atemptat i també pels dubtes sobre la política informativa del govern i la imminència de la cita d'unes eleccions generals (dos dies més tard). Les intervencions del periodista delaten aquesta tensió, pels les vacil·lacions discursives que observem en la transcripció de (6) (hmm, eh, pauses, inhal·lació profunda, etc.), mentre que el president en funcions s'expressa amb seguretat i contundència.

(6)
PERIODISTA: presidente hmm no sé si es el momento (.) eh
probablemente es el momento de la =xxxx=
SR. AZNAR: =encima= si encima empieza así (.) me temo que no
PERIODISTA: pero sí me gustaría preguntarle (.) no sé si es la última rueda
de prensa en que le voy a poder preguntar esto (..) si se ratifica en todas las
decisiones de política exterior que ha tomado en los últimos dos años
(INHAL·LACIÓ PROFUNDA) sabiendo que eh bueno la: la
intencionalidad de los asesinos puede ser distinta sean unos u otros
SR. AZNAR: pues tiene usted razón cuando empezaba su pregunta diciendo
que no es el momento (..) es el momento de ocuparse de las cosas que yo he
dicho antes (.) muchas gracias a todos y muy buenas tardes

(Roda de premsa 12 de març de 2004)

En aquesta ocasió, Aznar exerceix una violència conversacional més notòria encara. El periodista formula una sèrie de consideracions que són simples condicions

preparatòries que tracten de minimitzar educadament el cost de la pregunta en tant que exigència d'informació (una exigència totalment legítima, d'altra banda, en el context institucional d'una roda de premsa). La resposta del president en funcions, després d'una interrupció on avança ja una interpretació de la situació, és la de aparentar una reformulació confirmatòria de la condició preparatòria que el periodista havia enunciat: “pues tiene usted razón cuando empezaba su pregunta diciendo que no es el momento”. L'expressió modalitzada del periodista (“no sé si és...”) que únicament funciona com a mitigació i mostra de tacte i deferència, és represa abusivament per Aznar com una afirmació que ell mateix simula corroborar. En negar en el fons aquesta condició preparatòria (oportunitat o no de la pregunta), cosa en què consisteix l'efecte perlocutiu buscat per la seua intervenció, pretén justificar de manera indirecta i retòrica la denegació de la informació sol·licitada, amb una mostra de prepotència discursiva difícilment discutible: si la pregunta era inoportuna, qualsevol resposta és adequada, fins i tot un acte de prepotència palesa amb l'interlocutor.

Traduccions i apropiacions

Posem atenció ara a un cas molt diferent, on es pot observar un procés d'apropiació d'un gènere a través dels anys i de les fronteres lingüístiques, amb el resultat d'uns notables canvis produïts per efecte de la recontextualització, que donen un valor radicalment diferent al discurs final respecte al seu model. Es tracta d'un cas concret de la història del català i de l'espanyol: el de la *Rondalla de rondalles*, obreta escrita pel frare dominicà valencià Lluís Galiana en la segona meitat del segle XVIII (publicada per primera vegada el 1768). La peça, escrita en l'època de més baix cultiu del català literari, constitueix, després de segles pràcticament mancats de novel·lística en aquesta llengua, un intent de novel·la curta basada en el model de les obretes compostes a partir de l'amuntegament de proverbis, dites i frases fetes. L'autor vol així muntar un relat amè i divertit, i alhora salvar de l'oblit una sèrie de modismes d'una llengua mancada de cultiu literari en la seua època i en fort conflicte amb l'espanyol, la llengua veïna i superposada, en el si d'una societat bilingüe i que apareixia dotada durant els segles immediatament anteriors (el XVI i el XVII) d'una brillantíssima literatura. Per

dur endavant la seua comesa, Galiana se sent obligat a legitimat la seua tasca i donar *pedigree* culte al seu producte. Amb aquest propòsit, recorre als models del barroc espanyol, que havia produït peces semblants com a jocs d'enginy sobre la base de la recopilació de maneres de dir molt idiomàtiques. Francisco de Quevedo, en el *Cuento de cuentos*, va fixar aquest model ja en el segle XVII i va tenir continuadors. Però Galiana imita el model –un model invocat com a coartada– des d'unes coordenades històriques i lingüístiques molt diferents: mentre Quevedo depurava, mitjançant la burla sobre els modismes, Galiana recuperava algunes de les senyes d'identitat de la seua llengua en moments de decadència d'aquesta. Quevedo parla des de la cort i per a un públic de cort, des de la medul·la d'un imperi lingüístic. Galiana s'apropia del discurs de l'obreta jocosa, de la ironia preciosista amb els particularismes de l'espanyol, i en refer aquest discurs en català el recontextualitza: en conserva l'aroma del prestigi i la gràcia de l'enginy, però la seua creació té, segle i mig més tard i en una llengua que viu les hores més baixes, una significació nova, que és la de la voluntat de conservació de la memòria productiva, la de l'enriquiment de l'arxiu de què disposaran els parlants futurs.

Una cosa semblant podem dir de la mera traducció interlingüística. El conegut llibre de Mona Baker sobre la traducció duu com a títol precisament *In other words*, en referència a l'operació de *rewording* o reformulació que, per a aquesta autora, es troba a la base de les maniobres de l'activitat traductora. Ara bé, en dir les coses d'una altra manera i, a més, en una altra llengua, implica un procés de recontextualització global: un discurs que *s'apropia* d'un altre i el resitua en unes noves coordenades (de llengua, de cultura i sovint d'època diferent).

Intent de sistematització

Al llarg d'aquest recorregut hem trobat il·lustracions de la major part de les modalitats d'equivalències semàntiques possibles, amb els corresponents tipus d'estructures i de processos, tal com es pot exposar en el quadre següent:

Equivalències semàntiques

INTERSEMIOTICA	SEMIÒTICA CONTRASTIVA	TRANSSEMIOTIZACIÓ	TEXT MULTIMODAL
INTERLINGÜÍSTICA	LINGÜÍSTICA CONTRASTIVA	TRADUCCIONS	ALTERNANÇA DE CODIS TEXT BILINGUE
INTRALINGÜÍSTICA	ESTILÍSTICA DE LA LLENGUA	TRANS DISCURSIVITZACIÓ	REFORMULACIÓ ANAFORITZACIÓ
		<i>INTERDISCURSIUS</i>	<i>INTRADISCURSIUS</i>
	ESTRUCTURES	PROCESSOS	

Deixant de banda ara la fila superior, que correspondria a la relació amb les semiòtiques no verbals, hi trobem l'organització del camp nocional de les equivalències semàntiques de tipus intra- i inter-lingüístic. Les estructures corresponents a les equivalències en el si d'una sola llengua s'integrarien en una estilística sistemàtica d'aquesta llengua, metre que en l'altre cas correspondrien a la lingüística contrastiva. En la columna central trobem els processos interdiscursius, que poden situar-se en el pla interlingüístic (pràctica de la traducció) o en l'intralingüístic, on es produeix un flux entre tipus de discursos o gèneres, com hem examinat pel que fa a la divulgació periodística dels avanços científics. També hem vist algun exemple de text bilingüe (ací caldria també considerar l'alternança de codis en la conversa o *code switching*, que pot vehicular importants significats socials i comunicatius, com ha estudiat l'etnografia de la comunicació). I trobem finalment els processos intradiscursius com ara l'anaforitzaió i la reformulació de diverses menes.

I altres canvis per l'estil

Hem trobat també, al llarg dels comentaris dels exemples proposats, una sèrie de recursos d'estil. La recopilació i la descripció sistemàtica en el marc de la llengua seria, sens dubte, útil per l'ACD. I s'hauria de fer des d'una perspectiva pluriteorètica, Es

tractaria d'un quadre de conjunt dels punts nodals de la variació funcional: aquelles estructures lingüístiques on la llengua ofereix diverses possibilitats de realització i on l'opció entre les alternatives està funcionalment marcada (en relació amb diferents registres, gèneres, etc.). D'acord amb el punt de vista que he presentat, la variació lingüística tendeix a funcionalitzar-se, a dependre d'uns models contextuals que deixen poc espai a la "innocència" de la lliure variació i en canvi es carreguen de significació social i ideològica (Salvador, 2003).

L'empresa d'una estilística sistemàtica de una llengua és àrdua. En tot cas, requereix una actitud pluriteorètica, d'integració (o d'aprofitament instrumental) de diverses teories lingüístiques en la mesura que cada una pot ser eficaç per al tractament de determinat tipus d'estructures: el funcionalisme sistèmic, per descomptat, però també el funcionalisme americà, la Teoria de l'Argumentació en la Llengua, l'anàlisi de la conversa o l'Anàlisi del Discurs en la línia de la lingüística de l'enunciació tal com l'aplica per exemple Dominique Maingueneau. No és possible en el marc d'aquesta ponència ni tan sols fer una relació de les principals estructures rendibles per a la variació estilística, que serien d'utilitat per a l'anàlisi fina duta a terme per l'ACD. Només veurem una enumeració provisional de zones a tall d'il·lustració, i presentada a tall d'esquema, on s'inclouen alguns dels mecanismes que s'han exemplificat ací mateix:

- Semàntica lèxica: valors eufòrics i disfòrics, tòpics associats amb el lèxic
- Metaforització
- Metaforització gramatical (especialment, la nominalització semàntica)
- Anaforització
- Formes gramaticalitzades de cortesia
- Modalització, evidencialitat i responsabilitat
- Marcadors discursius (inclosos els connectors textuais)
- Discurs prefabricat: proverbis, clixés, locucions, col·locacions...
- Progressió temàtica i flux informatiu
- Valors semanticoprasmàtics del sistema verbal
- Definització dels sintagmes nominals
- Etc.

Caldria, tanmateix, fer unes observacions abans de cloure aquestes paraules sobre l'anàlisi de l'estil –o més exactament, dels estils, perquè només en la pluralitat contrastada és on cobra valor interpretatiu la tria estilística. Una primera observació

consisteix a recordar que els fets d'estil, sense necessitat de considerar-se com a *varietats* en el sentit fort del terme, s'organitzen en feixos, estableixen concurrències o solidaritats en funció dels diferents tipus de discurs (registres, gèneres, etc.) que són socialment reconeguts com a convencions. Hi ha, així, uns trets propis de l'estil convencional d'una conversa informal, d'una carta de negocis, d'una al·locució televisada del cap de l'estat, d'una notícia periodística... S'ha de tenir ben present, que malgrat l'atomisme propiciat sovint per la metodologia analítica, els trets d'estil estudiats apareixen federats en constel·lacions bàsicament reconeixibles per hàbit convencional, socialment significatives.(Sandig & Selting 2000). En segon lloc, cal precisar també que els estils s'interpreten i es negocien durant les interaccions, en funció d'uns models contextuals dinàmics, de manera que els patrons de partida poden ser diferents per a cada interlocutor, no compartits, cosa que pot donar lloc a malentesos, a reinterpretacions o a negociacions per les quals es modifiqui el posicionament (*footing*) i les opcions estilístiques dels participants en la interacció.

Coda

Acaba ací el periple pels jocs d'equivalències i diferències que comporta aquest panorama de les estructures i els processos del discurs. El propòsit que ha guiat aquestes reflexions és el d'esmolrar les eines del estudi de l'estil –una mena de pragmaestilística- i esprovar temptativament la fecunditat de la seua aplicació a una anàlisi del discurs compatible amb el marc de referències teòriques i metodològiques de l'ACD, així com de l'agenda de problemes que aquest corrent proposa. El fil conductor, a partir de la ironia de l'aforisme inicial, ens ha menat a les reformulacions, les tècniques d'una heterogeneïtat discursiva ben palesa i altres canvis aparentment superficials (és a dir, d'estil, per l'estil) que tanmateix poden transformar el sentit comunicatiu i comunicatiu dels discursos. Dir les coses d'una altra manera pot menar a presentar-les de forma diferent i, en última instància a dir coses diferents. Fins i tot, com hem tingut ocasió de comprovar-ho, pot comportar fer actes lingüístics diferents o contradictoris, contrafer o neutralitzar les accions dels altres. La consciència crítica ha d'estar atenta respecte a

aquestes martingales retòriques com una mesura d'higiene social. Els intents de refinar les eines que permeten descriure tots aquests procediments són sens dubte un pas previ per a la difusió i la implantació social d'aquestes pràctiques crítiques.

Referències bibliogràfiques

- Chouliariaki, L. & N. Fairclough (1999): *Discourse in late modernity. Rethinking Critical Discourse Analysis*, Edinburg, Edinburg University Press
- Ciapuscio, G. E. (2003): "Formulation and reformulation procedures in verbal interactions between experts and (semi-)laypersons", *Discourse Studies*, 5 (2): 207-233
- Fairclough, N. (1992): *Discourse and social change*, Cambridge, Polity Press
- Salvador, V. (2003): "Pragmàtica i estilística/Pragmatics and stylistics", *Noves S.L. Revista de sociolinguística*, on line: <http://cultura.gencat.net/llengcat/noves> Winter 2003
- Sandig, B. & M. Selting (2000): "Estilos del discurso". In: T. A. van Dijk (ed.), *El discurso como estructura y proceso*, Barcelona, Gedisa
- van Dijk, T. A. (1999): *Ideología. Una aproximación multidisciplinaria*, Barcelona, Gedisa
- van Dijk, T. A. (2001): *Ideología y discurso*, Barcelona, Ariel
- Wodak, R. & M. Meyer (2003): *Métodos de análisis crítico del discurso*, Barcelona, Gedisa